

ručnici jer jasno predočuju što je sve potrebno i na koji način proučavati unutar širokoga, kompleksnoga i nadasve zahtjevnog područja socijalne politike.

Siniša Zrinščak

THE ELUSIVE QUEST FOR GROWTH: ECONOMISTS' ADVENTURES AND MISADVENTURES IN THE TROPICS

William Easterly

Cambridge; London, The MIT Press, 2002., 342 str.

Malo je koje područje ekonomske teorije i pogotovo prakse doživjelo toliko oprečnih pristupa i lutanja kao što je iznalaženje načina ostvarivanja gospodarskog rasta i ublažavanja siromaštva. Vrlo lijep pregled različitih stavova i povijest pogrešnih pokušaja izlaže William Easterly u svojoj novoj knjizi *The Elusive Quest for Growth - Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics* (Neuhvatljivo traženje rasta – ekonomski pokušaj i promašaj u tropskim zemljama). Knjigu je 2002. godine izdao The MIT Press iz Cambridgea i Londona. Knjiga obuhvaća široko područje problema razdijeljenih u 14 poglavlja. Pogotovo je zanimljivo što se neka poglavlja bave malim životnim pričama – *intermezzima* – kako ih naziva autor, o teškoćama i patnjama ljudi pogođenih siromaštvom i bijedom u zemljama u razvoju.

William Easterly je zaposlen u Svjetskoj banci, gdje radi na pitanjima ekonomskog razvoja, pa je ova njegova knjiga u velikoj mjeri rezultat autorovih spoznaja o pogreškama što su ih međunarodne financijske institucije (posebice Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond - MMF) činile

u prijedlozima i mjerama za ostvarivanje gospodarskog rasta zemalja u razvoju. Autor dosljedno i hrabro upozorava na njih, ali istodobno naglašava i mnoge uspješne aktivnosti Svjetske banke u ublažavanju nerazvijenosti i siromaštva. Kako sam navodi, on ne izlaže opće stavove i teorije ekonomskih istraživanja o razvoju, nego na temelju neposrednih iskustava pojedinih zemalja pokušava utvrditi koje su to odrednice razvoja.

Započinje obrazlaganjem svoje teme o nastojanju da se pomogne siromašnima i to pogotovo posebno ranjivim skupinama kao što su djeca, stariji i onemoćali, koji gotovo da i nemaju mogućnosti utjecaja na poboljšanje svog položaja. Najbolji način za ublažavanje siromaštva je ostvarivanje trajnog i održivog gospodarskog razvoja i to ne naglašavanjem preraspodjele postojećeg bogatstva u društvu, nego stvaranjem uvjeta za njegovo buduće povećanje. S današnjeg se stajališta čini pomalo čudnim nevjerojatna zaslijepljenost ekonomista prije četrdesetak godina, koji su vjerovali da su povećana štednja, akumulacija i ulaganja jamstvo sigurnog gospodarskog rasta i bogatstva naroda. Iako je akumulacija fizičkog kapitala jedan od mogućih preduvjeta razvoja, jasno se pokazalo da ona nije dovoljna. Na primjeru Hrvatske autor se poziva na studiju Svjetske banke iz 1997. godine, po kojoj je ulaganje više od petine BDP-a u razdoblju od tri godine potrebno za ostvarivanje godišnjeg porasta BDP-a od 5-6%.

U takvim se navedenim razmišljanjima čvrsto vjerovalo da je ulaganje u zgrade i strojeve ključ dugoročnog gospodarskog razvoja, pa iako se to pokazalo pogrešnim, često se ponavljalo u skladu sa sloganom: „To nije djelovalo, probajmo još jednom“. Autor podrobno izlaže Solowljevu teoriju, kojom je jasno pokazano da investicije nisu ključna odrednica gospodarskog razvoja nego su to tehnologija i povećanje proizvodnosti. Isku-

stva mnogih razvijenih zemalja izravno pokazuju da je tehnološki napredak najvažnija sastavnica dugoročnog povećanja dohotka po stanovniku i slijedom toga smanjivanja siromaštva. To se pogotovo jasno vidi zahvaljujući istraživanjima ekonomskog povjesničara Angusa Maddisona, koji je rekonstruirao podatke za 26 zemalja u razdoblju od 1820.-1992. godine. Sjedinjene Američke Države, najbogatija zemlja u korištenom uzorku, krajem promatranog razdoblja bila je oko 30 puta bogatija od najsiromašnije zemlje – Bangladeša. Na početku promatranog razdoblja SAD su bile samo tri puta bogatije od područja današnjeg Bangladeša. Zemlje koje su bile siromašne početkom promatranog razdoblja uglavnom su i dalje ostale na začelju i većinom nisu bitno povećale svoj dohodak po stanovniku, dok su ga bogate zemlje istodobno povećale za deset i više puta.

Iako pobjednici pišu ekonomsku povijest, posve je jasno da ulaganja u fizički kapital nisu dovoljna za suzbijanje siromaštva. Tako su Nigerija i Hong Kong u razdoblju od 1960. do 1985. godine povećale raspoloživi fizički kapital (zgrade i strojeve) po zaposlenom za više od 2,5 puta. Učinci tih velikih ulaganja bili su posve oprečni: nigerijski je proizvod po zaposlenom porastao u promatranom razdoblju za jedva 12%, dok je Hong Kong istodobno ostvario porast proizvodnje po zaposlenom od 328%. Još su veće razlike kod Gambije i Japana, koje su u istom razdoblju povećale ulaganja po zaposlenom čak preko 500%. Dok je proizvodnja po zaposlenom u Gambiji porasla za nepunih 2%, u Japanu je ostvaren porast od 260%. Autor stoga zaključuje da je gomilanje strojeva koji se ne koriste ili proizvodnja roba koju nitko na tržištu ne želi besmisleno.

Preduvjet povećanja produktivnosti je obrazovana i stručna radna snaga, iako ni dobro obrazovanje samo po sebi nije sigurno jamstvo gospodarskog razvoja. Ako su

stručni i obrazovani stanovnici usmjereniji na aktivnosti preraspodjele postojećeg dohotka nego na stvaranje novog dohotka, velika je vjerojatnost promašenog gospodarskog razvoja. Dobro obrazovana radna snaga može pokazati svoje sposobnosti tek u uvjetima postojanja suvremenih sredstava za proizvodnju, primjene napredne tehnologije i ostalih ulaganja i odrednica u gospodarstvu koja potiču razvoj. Bez mjera za poticanje razvoja teško se može ostvariti usklađenost znanja, tehnologija i sredstava za proizvodnju. U upotrebi stečenih znanja i sposobnosti radne snage presudni su raspoloživost i dostupnost nove tehnologije, te spremnost za njeno prihvaćanje. Tako su npr. sredinom 19. stoljeća Amerikanci uveli tada napredne tkalačke tehnike, dok su u Britaniji u području Lancashirea – nekadašnjoj kolijevci tekstilne industrije – bili nespremni na prihvaćanje nove tehnologije, što je dovelo do ekonomske propasti, siromaštva i nezaposlenosti. Često su radnici u cilju očuvanja svojih radnih mjesta sprečavali uvođenje modernih šivaćih strojeva u obučarsku industriju - kao na primjer u Northamptonu - što je dugoročno uvjetovalo njihovo potpuno tehnološko zaostajanje i gubljenje konkurentskih sposobnosti tih industrija.

Zanimljiva je činjenica na koju je upozorio Mancur Olson: ekonomski rast često narušava, a ponekad i potpuno uništava duboko ukorijenjene interesne skupine. Čini se da gospodarstvo brže napreduje nakon ratova ili drugih društvenih korjenitih promjena. Primjeri su brzi razvoj Japana, Njemačke i Italije nakon 2. svjetskog rata. Olson vjeruje da su ratna razaranja i društveni potresi razbili stare interesne skupine i na scenu doveli nove lidere. Možda bi se Olsonova tvrdnja mogla i proširiti navodom da ratna i revolucionarna zbivanja izguraju stare vladajuće naraštaje i dovode nove, spremne za prihvaćanje suvremene tehnologije. Iako nova tehnologija ne mora neminovno

značiti zamjenu postojećih tehnoloških procesa, već ponekad može značiti i njihovu nadopunu, nevoljnost da se ona prihvati u ime očuvanja postojeće društvene strukture i socijalnog mira siguran je put u zaostajanje, nezaposlenost i siromaštvo.

Easterly je vrlo kritičan prema neomaltuzijancima, koji vjeruju da je povećan broj stanovnika u zemljama u razvoju najvažnija zapreka njihovom gospodarskom razvoju. Nobelovac Robert Luckas jasno je pokazao da u suvremenih gospodarskim uvjetima ne vrijedi teorija o smanjenim povratima od ulaganja, te da se uslijed poboljšanja ljudskog kapitala - odnosno pospješivanja znanja, stručnosti i sposobnosti - može ostvariti prijelaz s ekstenzivnog na intenzivan gospodarski rast u kojem ne postoje problemi prekobrojnog stanovništva. U takvim se uvjetima može povećati proizvodnja po zaposlenom, jer svaka osoba zahvaljujući svojim znanjima i stručnostima može pridonijeti ostvarivanju veće proizvodnje. Nadalje, roditelji, vidjevši da su vjerojatnosti preživljavanja njihove djece veće što su obrazovanija, smanjuju broj djece, a više ulažu u njihovo obrazovanje i život, odnosno, okrutnim ekonomskim rječnikom rečeno, prave *zamjenu* broja djece s njihovom većom kvalitetom. U takvim uvjetima gospodarski razvoj sam po sebi smanjuje stope prirodnog priraštaja, pa nema potrebe za nekim nasilnim metodama njegovog ograničavanja. Iako se stanovništvo u svijetu značajno povećalo u posljednjih 50-ak godina, u svim zemljama svijeta više se nego utrostručila proizvodnja hrane po stanovniku, što je omogućilo i smanjivanje cijena hrane na polovicu, tako da se ne može reći da hrane u svijetu nema i da je nedostupna zbog cijene.

Uvjerene u potrebu velikih kapitalnih ulaganja, mnoge su zemlje provodile raznovrsne investicijske programe vrlo upitnog učinka, koji gotovo i da nisu pomogli stvaranje preduvjeta za postizanje go-

spodarskog rasta. Dobar primjer za to su skupe, a neučinkovite državne željeznice u Keniji ili slična infrastrukturna ulaganja u drugim zemljama. Jednom zadužene bez ostvarivanja gospodarskog razvoja, zemlje u razvoju upale su u *dužničku zamku* u kojoj su uzimale nove kredite za otplaćivanje postojećih dugova. U tome su im zdušno pomagale Svjetska banka i MMF. Tako su dobro poznati *stand by* aranžmani ustvari zadržavali dužnike i pogoršavali njihov položaj, a vrlo malo im pomagali da izađu iz začaranog dužničkog kruga. Iako se to može činiti okrutnim i nehumanim, autor vjeruje da odobravanje novih kredita treba biti izravno povezano s dosadašnjom aktivnošću pojedinih zemalja i njihovim jasnim obznanjivanjem odluka o provođenju strukturnih reformi. Takvo uvjetno odobravanje kredita vjerojatno bi prisililo zemlje na pozornije korištenje sredstava, a ne na njihovo nenamjensko i rastrošno trošenje. S druge strane, Easterly vjeruje da i međunarodne financijske ustanove moraju snositi dio krivice i odgovornosti za nenamjensko odobravanje novih zaduživanja. Ne treba čuditi da zemlje koje su dobivale nove kredite ili kojima su oprostili stari dugovi nisu uspjele izaći iz nerazvijenosti i siromaštva.

Oprost dugova, za koji se tako srčano zalažu rock zvijezda Bono, poznati ekonomist Jeffrey Sachs, vjerski vođe Dalaj Lama i Papa, ustvari pojačava neodgovarajuće zaduživanje i osnaživanje neodgovornosti nacionalnih vlada. Jasan primjer za to je slučaj Obale Slonovače, koja je 1997. godine primila 1300 puta više strane pomoći po stanovniku nego što je iste godine ostvarila Indija. Vlada Obale Slonovače dva put je mijenjala glavni grad svoje zemlje ovisno o mjestu rođenja dvojice vođa, a da doslovno ništa nije ostvarila u stvaranju uvjeta za gospodarski rast. Ne treba čuditi da je uz povećane strane kredite siromaštvo u zemlji u razdoblju 1985.-1995. naraslo sa 11% na 37%. Istina, izvještaji Svjetske banke i

MMF-a upozoravali su na neprovođenje strukturnih reformi i upitne gospodarske učinke, ali je zemlja svejedno dobivala nove i veće kredite.

Više puta u knjizi autor upozorava da ljudi odgovaraju na poticaje ako su ti poticaji dobri i usmjereni na rast. Ljudi će to prepoznati i povećati svoje radne napore, štedljivost i posvećenost razvoju i boljitku. Ako to pak nije slučaj, ljudi će biti rastrošni, neće težiti poboljšanju svojih znanja i sposobnosti, nego će svoje aktivnosti preusmjeriti na otimanje, prevare ili uzimanje od onih koji imaju ili za koje vjeruju da imaju više. Država možda ne može jamčiti gospodarski razvoj, ali sigurno može biti zapreka njegovom ostvarivanju. Nespremnost ili nesposobnost da se suzbije visoka inflacija, nerealno određivanje deviznog tečaja, stalan proračunski deficit koji uvjetuje i nastajanje javnog duga, nesamostalna središnja banka koja ne nadzire poslovne banke nego one djeluju u skladu s političkim pritiscima i interesima prilično su sigurne odrednice neostvarivanja rasta i zarobljenosti u siromaštvu. Preveliko i nepotrebno miješanje države u gospodarstvo, te selektivno pomaganje pojedinih gospodarskih subjekata također su dodatni čimbenici koji onemogućavaju razvoj. Konačno, ograničavanje slobodne trgovine, preveliko birokratiziranje kod osnivanja i zatvaranja tvrtki, te neodgovarajuće pružanje javnih usluga dio su tragedije kojima država može otežati ili posve onemogućiti gospodarski razvoj. Nejasni i često promjenjivi zakoni, što javnim službenicima pružaju znatnu mogućnost diskrecijskog prava, sigurno su plodno tlo za nastajanje i širenje korupcije kojom se u poslovanje unosi nesigurnost, potiču suboptimalne odluke i onemogućava, ili barem otežava, konkurencija na tržištu.

Ublažavanje ekonomske nejednakosti, razvoj stabilnih i stručnih institucija što pridonose političkoj stabilnosti, te poštivanje vlasničkih prava i zakona prilično su sigur-

ni preduvjeti gospodarskog razvoja i ublažavanja siromaštva. Otvaranje mogućnosti za korupciju, te hijerarhijsku i autokratsku birokraciju u velikoj mjeri znači stvaranje potrebnih poticaja da bi se ljudi posvetili razvoju i vladavini prava. Prosperitet se događa onda kad sudionici u društvu imaju odgovarajuće poticaje. U takvom okruženju država treba podržavati prihvaćanje suvremene tehnologije, ulaganje u moderne proizvodne mogućnosti i visokokvalitetno obrazovanje. Državni programi socijalne skrbi trebaju nagrađivati, a ne kažnjavati mogućnosti zarade, a porezni sustav treba biti što jednostavniji, predvidiv i sa što manje promjena.

Iako se čini da su autorovi prijedlozi za ostvarivanje gospodarskog razvoja posve jasni i nedvojbeni, iskustva mnogih zemalja, uključujući i Hrvatsku, izravno nam pokazuju da je njihova primjena mnogo teža i da su nespremnost za promjene, te moć i utjecaji interesnih skupina često jako veliki, gotovo nesalomljivi. William Easterly u ovom originalnom i dojmljivom radu lijepo pokazuje svoje veliko znanje o problematici razvoja. Izlaže snagu jednostavnih ekonomskih modela, te hrabro ukazuje na pogreške međunarodne zajednice u pomaganju zemljama u razvoju. Svojim zanimljivim stilom knjiga se uvelike razlikuje od suhoparnih sličnih naslova i po svojoj bi vrijednosti trebala utjecati na bolje informiranje ekonomskih stručnjaka, ali i šire zajednice, pogotovo onih koji se zalažu za veću ulogu države i protive se liberalizaciji i globalizaciji gospodarstva. Stvaranje djelotvornih čimbenika i uvjeta koji potiču gospodarski rast vrlo je složen proces o kojem je malo poznato. Ova knjiga može biti od velike koristi u poboljšavanju razumijevanja odrednica ekonomskog razvoja i ublažavanja siromaštva, te predlaganju i provođenju odgovarajućih potrebnih mjera.

Predrag Bejaković